

Jaarverslag 2023

25 jaar stichting Ter Navolging Tiel 'tot instandhouding van historische begraafplaatsen in Tiel en omstreken'.

Het jaar 2023 stond voor een groot deel in het teken van het 25-jarig bestaan van de stichting Ter Navolging Tiel. Vrijdag 8 september kwamen ruim zestig vertegenwoordigers van allerlei relaties bijeen in de Raadzaal van Tiel om stil te staan bij het feit dat op 9 september 1998 de 'stichting tot instandhouding van historische begraafplaatsen in Tiel en omstreken', sinds 2018 de stichting 'Ter Navolging Tiel', werd opgericht. Dat onder het motto '**Van bramenparadijs tot historische begraafplaats**'. Zij werden voor de ingang van het stadhuis welkom geheten door Gerard Buijs in het galakostuum van 'hoofdaanspreker'. Na de opening door de, eveneens jubilerende, voorzitter Christa Tydeman, werd vanuit verschillende invalshoeken het belang van de instandhouding van historische begraafplaatsen én, in samenhang daarmee, de inzet van vrijwilligers belicht. Dat met als breed gedragen conclusie dat de aanpak van de stichting bij het herstel en onderhoud van historische begraafplaatsen als een voorbeeld kan dienen: het primaat ligt bij de vrijwilligers maar als de aard en omvang van de werkzaamheden dat vereisen wordt professioneel advies ingewonnen en wordt professionele inzet ingeschakeld en worden de vrijwilligers ondersteunend. Naast voorzitter Christa Tydeman voerden wethouder Frank Groen, Korrie Korevaart (als funerair deskundige én als bestuurslid van de stichting Terebinth), Leon Bok (funerair deskundige en werkzaam voor de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed), Eduard Huisman (consulent Joodse begraafplaatsen namens het NIK, eigenaar van de Joodse begraafplaats) en Franklin van Blijdesteijn (namens de [voormalige] Joodse Gemeenschap in Tiel), ieder vanuit de eigen invalshoek, het woord.

Als cadeau van de kant van zowel het NIK als de familie Van Blijdesteijn werden bomen geplant in de Negev woestijn. Dit in 1902 ontstane gebruik, om van de dorre woestijn een bloeiend landschap te maken, correspondeert met het veranderen van het bramenparadijs Ter Navolging in een historische begraafplaats.

Als intermezzo werd het '*Liber Amicorum*', het 'vriendenboek', door Raymond Buijs uitgereikt aan Frank Groen en Christa Tydeman.

De laatste spreker was Barbara Boon – van Leeuwen, in directe lijn een nazaat van de belangrijkste grondlegger van de 'buitenbegraafplaats' Ter Navolging, Johannes Diderick van Leeuwen. Zij overhandigde aan de stichting een aantal portretten en foto's van leden van de Van Leeuwen dynastie. De meest markante bijdrage was een van een 'spotgedicht' voorzien silhouet portret uit 1798 van patriot Van Leeuwen.

De bijeenkomst werd ingeleid en gelardeerd met door Jan Bouwhuis vervaardigde films van Ter Navolging én een PowerPoint presentatie met als titel '*25 jaar stichting ter navolging Tiel; van bramenparadijs tot historische begraafplaats!*'

Aansluitend bracht het gezelschap een bezoek aan de basis van alles, de eerste nieuw aangelegde algemene begraafplaats buiten de eigen stadsgrenzen van ons land, 'Ter Navolging'. Daar werden de tientallen bezoekers verwelkomd door Wim

Vlaanderen, zeker in de beginperiode een belangrijke adviseur van de stichting, in historisch kostuum.

Daarop volgde een rondgang over Ter Navolging en werden tal van bestaande relaties bekrachtigd dan wel werden er nieuwe gesmeed. Voor veel van de aanwezigen was het een memorabele middag!

Een belangrijke bijdrage aan het welslagen van deze middag werd geleverd door de gemeente Tiel die zowel de raadszaal als andere faciliteiten beschikbaar stelde, waarvoor zeer veel dank!

Cadeaus

Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de stichting bood de familie Buijs een door kunstzinnige techneuten in haar midden een prachtige 'Libel' aan. Het was de opzet dat deze tijdens 'Ter Nagedachtenis', op 2 november, zou worden aangeboden maar vanwege de zware storm die toen over ons land trok werd deze bijeenkomst afgeblazen. De 'Libel' overleefde de storm en is sinds die dag een ware 'eyecatcher' op het strooiveld. Een Libel is het symbool van de transformatie en daarmee, vanuit meerdere invalshoeken, uitstekend passend op Ter Navolging dat immers transformeerde van een bramenparadijs in een historische begraafplaats én een plek waar de mens transformeert.

Het kleine schilderijtje met het silhouet van Ter Navolger initiator Joh. Diderik van Leeuwen, namens haar familie aangeboden door Barbara Boon – de Leeuw, betekent voor Tiel en regio een belangrijke aanwinst. Op het kleinood staat namelijk een gedicht dat is gewijd aan de, op dat moment overigens niet geslaagde, poging van Van Leeuwen om de staatkundige inrichting van 'De Nederlanden' te vernieuwen. Dankzij stadshistoricus Emile Smit is meer duidelijkheid ontstaan over de onder het in de 18^e eeuw populaire silhouet-portret geplaatste vers.

Samen met de andere ontvangen afbeeldingen zal het schilderijtje in bewaring worden gegeven bij het Regionaal Archief Rivierenland.

Jeannette en Pierre van der Schaaf schonken de jubilerende stichting vergrotingen van vijf van de ontvangen afbeeldingen. Deze hebben daarna een plek gevonden tegen de kastdeuren in het baarhuisje.

Het Jubileumboek

Helaas werd de streefdatum van 8 september 2023 betreffende het doen verschijnen van het Jubileumboek, in een vorm van een 400 pagina's tellend, rijk geïllustreerd standaardwerk, niet gehaald. Niet alleen moest, door onvoorziene omstandigheden, van drie auteurs worden afgeschaald naar één auteur maar ook het benodigde archiefonderzoek én het verzamelen van afbeeldingen vergden aanzienlijk meer tijd dan eerst was ingeschat. Het streven is het boek nu eind 2024 te laten verschijnen. Wel werd een belangrijke randvoorwaarde verwezenlijkt: de financiering van de publicatie is rond dankzij de door de vereniging Oudheidkamer voor Tiel en omstreken, de Fundatie Christelijk Belangen, het Regionaal Archief Rivierenland en de stichting HET (Historisch Erfgoed Tiel) toegezegde bijdragen. Daarnaast heeft de gemeente Tiel de afname van een fors aantal exemplaren toegezegd! Allen is op voorhand veel dank verschuldigd!

'Liber Amicorum'

In het Jubileumboek waren enkele tientallen pagina's ingeruimd voor bijdragen van (oud-) bestuursleden, (oud-) vrijwilligers en andere bij de activiteiten van stichting betrokken personen. Ter gelegenheid van de viering van het jubileum in september 2023 werden deze bijdragen gebundeld in een door Raymon Buijs en Marloes Buijs – Voorneveld verzorgd 'vriendenboek': een 'Liber Amicorum'! biedt een fraai overzicht van een kwart eeuw betrokkenheid van mensen bij funerair erfgoed!

Vrijwilligersbijeenkomst

Na afloop van de Jubileumbijeenkomst kwamen de vrijwilligers bijeen in restaurant 'Hart van de Betuwe' om in een informele sfeer niet alleen terug te blikken maar vooral ook om vooruit te blikken! Dat met op de achtergrond het geluid van de start van 'Appelpop', inmiddels ook zo'n rijke Tielse traditie maar dan van een heel andere orde!

'Als er geen vrijwilligers, donateurs en sponsors waren ...'

Het funerair erfgoed Ter Navolging en de Joode begraafplaats kan alleen maar behouden blijven dankzij de inzet van velen. In de eerste plaats ons team van vrijwilligers, géén groep maar een samenwerkend **team** dat zich gedurende een groot deel van het jaar, soms heel veel uren per week besteedt, aan alles op en rond beide begraafplaatsen. Het kernteam wordt aangevoerd door voorzitter Christa Tydeman, met als leden Annette, Ans, Bianca, Daphne, Jeannette, Piek, Saskia, Wil, Gerard, Jan, Olivier, Pierre en Raymond.

Daarnaast hebben ook dit jaar opnieuw onze donateurs en onze hoofdsponsors, 'Aanpak Bouw & Riool', 'Van Luijn Natuursteen', 'De Steen' en Pouw Groenservice onmisbare bijdragen geleverd.

En, last but not least, is het er in ons gestelde vertrouwen van de kant van de beide eigenaren, de gemeente Tiel en het NIK (Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap) dat onze stichting in staat stelt ons 'werk' te doen!

Contact met de eigenaren.

Ook in 2023 was er nauw, en wanneer nodig frequent, contact tussen de eigenaren van de begraafplaatsen, de gemeente Tiel (Ter Navolging) en het NIK (Joodse begraafplaats). Twee van onze contactpersonen bij deze organisaties vertrokken tot onze spijt: Xander Verweij van de gemeente in verband met een nieuwe fase in zijn loopbaan en Eduard Huisman van het NIK in verband met het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd. Daarnaast kreeg de voor de gemeente werkzame Bart Hoeijmakers een nieuwe functie en dat bij elkaar betekende toch dat de stichting een gevoel overviel van 'ontheemd zijn'. Gelukkig is inmiddels met Coen Abram van het NIK, de opvolger van Eduard, een goede band opgebouwd.

'Noaberschap'

Het is geen woord dat zijn oorsprong vindt in het rivierengebied maar binnen de Achterhoekse en Twentse (boeren) gemeenschappen. Maar dat oog hebben voor elkaar kenmerkt de samenwerking binnen de historische sector in Tiel: het werken aan onderlinge samenhang en ondersteuning ten faveure van het behoud van het culturele erfgoed.

Zo werd met het **Flipje en Streekmuseum** in Tiel een vorm van wederzijdse dienstverlening opgezet die al snel haar vruchten afwierp: een bestuurslid van de

stichting werkte op persoonlijke titel mee aan de totstandkoming van de herinrichting van de presentaties in het museum en de stichting kreeg de beschikking over enkele in de nieuwe constellatie niet meer bruikbare beeldschermen. Het scherm in het baarhuisje werd op Open Monumentendag ten doop gehouden en kan acht filmpjes tonen over Ter Navolging in het verdere en recentere verleden.

Een soortgelijke constructie was er in voorgaande jaren met het **Museum Tweestromenland** in Beneden-Leeuwen en zo zijn er meer van dit soort samenwerkingsvormen.

De organisatie van **Open Monumentendag** ligt in handen van een onder leiding van Oudheidkamervoorzitter Martin van der Mark staand comité waarbinnen de afgelopen jaren een constructieve samenwerking is opgebouwd tussen de vereniging Oudheidkamer voor Tiel en omstreken, de stichting Carillon Tiel, de stichting Stadsherstel, de vereniging Waardevol Tiel, de stichting Kermiskoek en onze stichting!

Open Monumentendag 2023 in Tiel startte met de presentatie van het door de vereniging Oudheidkamer voor Tiel en omstreken uitgegeven boekje '**Ontdek Monumentenstad Tiel!**' van de hand van (in alfabetische volgorde) Pierre van der Schaaf, Peter Schipper en Emile Smit. Daarin is het merendeel van de in het centrum van Tiel en directe omgeving aanwezige Rijks- en Gemeentelijke Monumenten opgenomen. Het actuele in het boekje opgenomen beeldmateriaal werd verzorgd door Jan Bouwhuis.

Velen vonden het verrassend hoeveel monumenten er nog te vinden zijn in Tiel, dat ondanks het feit dat in de winter van 1944 / 1945 rond de 85% van de Tielse binnenstad werd verwoest. Dat werd niet alleen veroorzaakt door het opblazen van een aantal panden door de Duitse bezetters maar vooral door de beschietingen vanaf 'de overkant' (van de Waal) door de geallieerden. In het boekje uiteraard is ook ruim aandacht opgenomen voor 'onze' beide begraafplaatsen. Wat samenwerking vermag!

Ook verschenen het afgelopen jaar verschillende artikelen over het funerair erfgoed van de hand van Pierre van der Schaaf, o.a. in het historisch tijdschrift '**De Nieuwe Kroniek**' ('ook van de Oudheidkamer'). Daarnaast verzorgde hij voor verschillende historische organisaties in de regio meerdere lezingen over met name het 'Joods funerair erfgoed'.

Pierre mocht ook een bijdrage leveren aan het weer 'op orde krijgen' van het **Joods Gedenkteken** aan de Agnietenstraat. Op 2 mei 2023 werd het onder grote belangstelling, na vele jaren te hebben gezwegen, weer, letterlijk, tot klinken gebracht. Het was voor velen een memorabel moment!

Gerard Buijs verzorgde ook dit jaar weer het schoonmaken van de in 2010 geplaatste Tielse '**Stolpersteine**'. Die zijn sindsdien te vinden voor de laatste officiële woonadressen van de Joodse bewoners voordat zij werden afgevoerd naar de vernietigingskampen.

Bij veel van bovengenoemde activiteiten is er sprake van directe dan wel een indirecte betrokkenheid vanuit de stichting bij de persoonsgebonden inzet van onze bestuursleden.

Innovatie

In de afgelopen decennia is binnen de stichting vrijwel doorlopend sprake geweest van een 'lerende organisatie' in combinatie met 'al doende leert men'. Dat was niet alleen zo bij het liften van grafmonumenten maar ook bij het 'zwarten' van teksten en symbolen op grafmonumenten. De gebruikelijke methode is het 'doppen' met een door een doekje omhuld vierkant stuk steen of een kurk terwijl de vrijwilligers met een vaste hand (en / of met meer zelfvertrouwen) de penseel hanteren. Bij beide opties was er, zeker bij de staande grafmonumenten, de 'stele', het risico van het ontstaan van 'druipers' als het doekje dan wel de penseel wat te veel verf had opgenomen. Onze vrijwilliger Piek ter Haar introduceerde de 'kunststof vingerhoed' die in de verf op het dekseltje van het verfblik wordt gedoopt waarna de verf op de letter of het symbool wordt overgebracht. Zeker als er sprake is van kleine letters is dat een uitkomst. Sindsdien is de 'Piek methodiek' de standaard bij het 'zwarten'!

11 maart: NL DOET op Ter Navolging

Traditiegetrouw begon het seizoen ook dit jaar met deze door het Oranjefonds opgezette en financieel ondersteunde activiteit. Was het in de jaren daarvoor Covid-19 dat roet in het eten gooide, in het afgelopen jaar viel NL DOET op vrijdag 10 maart op de Joodse begraafplaats welhaast letterlijk in het water. De inhaaldag vond plaats op 12 mei.

Maar NL DOET op Ter Navolging op 11 maart was, ondanks het geplaagd zijn door de slechte omstandigheden, ook dit jaar, mede dankzij 'Tiel Tip Top' een groot succes. Dankzij deze organisatie konden onze 'parse voorlopige kruiwagens' van het merk FORT worden ingewisseld voor twee grijze FORT exemplaren! Veel dank! Ook de Rotary was present en zette zich vol in bij het rooien van de beplanting langs de haag. Dankzij de inzet van in totaal dertig personen (!) kon veel van de plannen worden gerealiseerd! Zo werd het groen stevig aangepakt en werd veel grijs schoon gemaakt.

'Aanpak pakt aan'!

Dankzij de NL DOET bijdrage van 'Aanpak Bouw & Riool' werd schuin achter het baarhuisje een prachtig plateau gerealiseerd voor de afvalbakken! Daarnaast zorgden de mannen van Rob Herkströter en Arjan de Jong er voor dat er meer daglicht in het baarhuisje kwam door het plaatsen van een hoog raam in de achtergevel. Daardoor was het baarhuisje niet langer een 'sinister donker hol'! Ook hen is vanuit de stichting veel dank verschuldigd!

Onderhoudsochtenden

NL DOET is traditiegetrouw de start van de wekelijkse onderhoudswerkzaamheden, op vooral Ter Navolging, op de dinsdag- en woensdagochtenden. Met gemiddeld vijf tot zeven vrijwilligers was het allemaal nét, maar niet altijd, te doen om zowel het groen als het grijs in bedwang respectievelijk goede conditie te houden! Als nieuwe vrijwilligers konden Bianca Kraak en Piek ter Haar worden verwelkomd!

Bedrijfskleding

Een bijzonder moment tijdens NL DOET op zaterdag 11 maart op Ter Navolging, was de presentatie van het 'Ter Navolging tenue met logo' voor onze vrijwilligers. Niet alleen ter bescherming van de eigen kleding maar ook ter verbetering van de herkenbaarheid tijdens 'Open Dagen'.

Op de foto enkele van onze vrijwilligers: staand van links naar rechts Raymond Buijs, Jan Hogendoorn en Gerard Buijs en zittend van rechts naar links Saskia

de Roos, Daphne Van Malsen – van den Heuvel, Ans Buijs – de Ruiters en Pierre van der Schaaf.

Maandag 17 april: herdenking wegvoeren Tielse Joden

Op die dag werd op de Joodse begraafplaats herdacht dat 80 jaar eerder, op 9 april 1943, de op dat moment niet ondergedoken dan wel al opgepakte Tielse Joden werden opgehaald om via Vught en Westerbork hun ook letterlijke eindstation te vinden in het vernietigingskamp Sobibor. Aansluitend aan de korte herdenking werden zowel bij het monument '*Bittere Tranen*', met de namen van de 29 leden van de Joodse gemeente Tiel die slachtoffer werden van de Sjoa (Holocaust), als de Cenotaaf van Gersons steentjes gelegd. Aansluitend vond de wandeling plaats langs de 'Stolpersteine' in de Tielse binnenstad.

Tijdens deze bijeenkomst werd ook aandacht besteed aan het op 14 april 2013 gepresenteerde boekje '**Wij mochten er niet zijn, Elly en Liesje in de waanzin van de oorlog**' van de hand van Annemarie Walravens. De in Lienden woonachtige Elly was het jongste lid van de Joodse Gemeente Tiel dat slachtoffer werd van de Sjoa (Holocaust). Aan het verschijnen ervan mocht een van onze bestuursleden een bijdrage leveren.

4 mei herdenking

Eveneens op de Joodse begraafplaats vond 's middags de inmiddels traditionele herdenking plaats van de Tielse slachtoffers van de Sjoa. Ook dit jaar namen daaraan enkele tientallen personen deel. Na afloop werd de 'Stolpersteine-wandeling' afgelegd met deelname van vertegenwoordigers van het gemeentebestuur.

4 juni: werkbezoek uit Nijmegen

Op zondag 4 juni jl. bracht een 9 personen sterke delegatie van de stichting '*In Paradisum*' uit Nijmegen een werkbezoek aan onze begraafplaatsen. Er werden ervaringen uitgewisseld betreffende het onderhoud van historische begraafplaatsen en tal van inspirerende nieuwe ideeën opgedaan. Dat onder het genot van niet alleen prachtig weer maar ook van 'koffie met iets erbij' en een heerlijke, door onze vrijwilliger Ans verzorgde, lunch op Ter Navolging. Het bezoek werd afgesloten met een bezoek aan de Joodse begraafplaats. De principeafspraken voor een tegenbezoek aan de drie door '*In Paradisum*' beheerde begraafplaatsen is al gemaakt!

12 mei: inhaaldag NL DOET Joodse begraafplaats

Op die dag vond daar de inhaaldag plaats met bijzondere ontwikkelingen! Op de planning stond het liften van een tweetal verzakte steles: die van de Tielse stamvader van de familie Pino, Sander Pino, én een matseve waarvan de onderste regels van de tekst onder de grond zaten. Bij de matseve van Pino bleek het onderste, er van af gebroken, deel er plat onder te liggen. In opdracht en voor rekening van Pino's nazaten, die bij deze 'operatie' betrokken waren, werd de matseve voor herstel door Michiel van Luijn meegenomen naar de werkplaats.

Bij het omhoog takelen van de andere steen kwam de naam Samuel Hijman van Blijdesteijn tevoorschijn. Terwijl de matseve in de takels hing werd Franklin van Blijdesteijn gebeld met dit nieuws waarop deze zijn motormaaier, waarop hij net zijn rondjes aan het draaien was, liet staan om spoorwegs naar het 'Bet Olam' te gaan. Daar bleek het onderste deel van de matseve te zijn verdwenen en ook dit grafmonument ging, hier ter completering, voor rekening van de nabestaanden, met Michiel van Luijn mee in de laadbak. Bijzonder was dat net op het moment van het naar boven takelen van de verzonken matseve van Samuel van Blijdesteijn De Gelderlander-fotograaf Raphaël Drent ('toeval bestaat niet') verscheen.

Over deze Samuel en diens broer Manuel is overigens een bijna twee eeuwen oud volksrijmpje overgeleverd:

*'Samuel en Manuel, dat zijn twee gezellen.
Samuel verkoopt de lappen
Emanuel die koopt de vellen'*

De vondst van de matseve van Samuel, samen met de vondst van het onderste deel van de Matseve van Sander Pino, leidde tot een fraai en uitgebreid verhaal in het dagblad 'De Gelderlander'!

9 juni: de herstelde matsevot weer teruggeplaatst

Op vrijdag 9 juni werden ze in het bijzijn en met behulp van de nabestaanden teruggeplaatst. Ook de enige nog resterende niet herstelde matseve werd daarop hersteld en daarmee werd de begin deze eeuw door de stichting 'Boete en Verzoening' gestarte en door onze stichting voortgezette grote hersteloperatie van de honderden grafmonumenten afgerond!

Op de enkele niet te herstellen matsevot na, die op een betonplaat zijn verzameld, zijn alle grafmonumenten weer, meestal niet ernstig beschadigd, in hun oorspronkelijke aard te zien.

Verder werd er op 9 juni groen geruimd en schoon gemaakt zodat ook deze begraafplaats klaar was om bezoekers te ontvangen! Ook Michiel en Joost van Luijn is de stichting veel dank verschuldigd voor hun inzet voor het behoud van het funerair erfgoed van Tiel!

'De 2^e zondagen van de maand Open Huis op de Joodse'

Op de 2^e zondagen in de drie zomermaanden, op respectievelijk 11 juni, 9 juli en 13 augustus, waren de poorten van de Joodse begraafplaats geopend voor bezoekers. Door onze vrijwilligers werden rondleidingen verzorgd en werd informatie verstrekt. Iedere keer konden wij weer enkele tientallen belangstellenden welkom heten.

29 augustus: College van Tiel op bezoek

Op 29 augustus bracht het voltallige college van burgemeester en wethouders een werkbezoek aan 'onze' beide begraafplaatsen. Gestart werd op Ter Navolging waar de leden van het dagelijks bestuur van de stad zich uitgebreid liet informeren over de historie van de begraafplaats en de inzet van de stichting om dit historisch erfgoed, overigens met steun van de gemeente, in stand te houden. Het bezoek werd afgesloten met een, voor de meesten van hen, kennismaking met het '*Bet Olam*' van Tiel. Ook hier toonden de aanwezigen zich zeer geïnteresseerd. Voor burgemeester Beenakker was dit bezoek, vanwege zijn vertrek naar elders, het laatste in zijn reeks bezoeken aan 'ons' funerair erfgoed!

10 september: Open Monumentendag

Meer dan 100 personen namen onder tropische temperaturen de moeite een bezoek te brengen aan 'onze' beide begraafplaatsen. Op Ter Navolging was er, naast enkele rondleidingen een ook dit jaar weer zeer gewaardeerd optreden van de Schola Cantorum o.l.v. Frits Hendrich.

Op de ommuurde en beschutte Joodse begraafplaats begon, ondanks de hitte, de toeloop van bezoekers rond 13 uur waarna in een doorlopende carrousel, tot na 17 uur, voor vele tientallen bezoekers rondleidingen werden verzorgd!

's Middags konden in het baarhuisje op Ter Navolging voor het eerst filmbeelden over deze begraafplaats worden getoond Navolging waarvan de meeste van de hand waren van 'stadschroniqueur' Jan Bouwhuis'. Het beeldscherm was, met dank aan directeur Jurriaan de Mol, afkomstig van het Flipje en Streek Museum en werd geïnstalleerd door Gerard en Raymond Buijs.

23 september: Burendag

Ook dit jaar waren wij actief in het kader van 'Burendag', 'óók van het Oranjefonds'! En ook dit keer was er weer sprake van matig weer wat onze vrijwilligers én de aanwezige (soms wat verre) buren er echter niet van weerhield stevig aan de slag te gaan!

2 november: Ter Nagedachtenis

Of het nu een uitwas was van de klimaatverandering of niet, dit jaar moest 'Ter Nagedachtenis' op 2 november worden afgelast. Een zware storm, takken die dreigden te vallen en veel nattigheid zorgden er voor dat de al 'ingehangen' feeëriek verlichting ongebruikt moest worden opgeborgen. Overigens deden ook de naweën van de Covid-19 pandemie nog van zich gelden: de dirigente van het Tiels Mannenkoor, dat ook dit jaar weer zijn weer gewaardeerde medewerking zou verlenen, werd net die dag door het virus geveld. Ook de feestelijke presentatie van de 'Libel' kwam daarmee te vervallen.

Nieuw depot op Ter Navolging en de effecten

In de loop van het jaar werd achter het baarhuisje, dus buiten het zicht van de bezoekers, een nieuw, veel groter dan het toen aanwezige, materiaaldepot gerealiseerd. Hiermee ging een al heel lang levende wens van de stichting in vervulling! Vrijwel al het in het baarhuisje opgeslagen materieel kon naar het nieuwe depot worden overgebracht waarna deze ruimte kon worden ingericht voor informatie en het tonen van bijzondere objecten. Daardoor komen bijvoorbeeld de twee graftrommels veel beter tot hun recht! De herinrichting van het baarhuisje zal in 2024 worden afgerond.

Het depot kwam tot stand dankzij de (ook financiële) medewerking van de gemeente Tiel, medewerkers van de AVRI én vrijwilligers van onze stichting. Het 'boventallige' depot werd daarna overgebracht naar de Joodse begraafplaats. Het

daar aanwezige, al lang veel te kleine depot werd vervolgens verkocht aan een particulier. Door deze 'ketenaanpak' kan zowel het baarhuisje als het metaheerhuisje een functionele metamorfose ondergaan!

Het grasveld en de borders op Ter Navolging

Regelmatige bezoekers aan het zuidelijke deel kenden een probleem met de erg oneffen grasmatt. In mei werd het loof van de nog weelderig bloeiende bolletjes gemaaid waarna de grasmatt werd geëgaliseerd en opnieuw ingezaaid. Daarnaast werd een deel van de gerooide border tegen de taxushaag omgezet in gras.

'Het is nooit af'

Het 'Herstelplan Ter Navolging 2015 – 2025' mag voorjaar 2022 dan wel formeel zijn afgerond, dat betekent niet dat het werk 'af' is! Zolang de grond en de stand van het grondwater onder de begraafplaats in beweging blijven, zal dat een effect hebben op de fysieke staat van de grafmonumenten. Zo is de specie tussen verschillende bakstenen rollagen door dat 'wrikken' aan het verpulveren waardoor deze uit de randen vallen. Omdat dit weer nadelig kan zijn voor de stabiliteit van daarop staande hekwerken is 'Aanpak Bouw & Riool' gevraagd om, samen met 'Van Luijn Natuursteen', een herstelplan op te stellen. De planning is dat het herstel in 2024 / 2025 plaats zal vinden.

Begraffenissen en as-verstrooiingen

In 2023 vonden drie begrafenissen plaats en meer dan vijf as-verstrooiingen. Ook dit jaar vond weer een aantal illegale verstrooiingen plaats, iets waartegen weinig tot niets te doen valt. Daarnaast werd ook dit jaar weer een aantal grafruimten gereserveerd.

Urnengraven

In het najaar van 2023 werd het aantal urnengraven rond de grote taxusboom bij de 'Tydeman-rotonde' fors uitgebreid. Bij de plaatsing van de bakken ging iets niet helemaal conform het bestek waardoor in 2024 een her-situering plaats moet vinden.

Communicatie en informatie

In 2023 werden één uitgebreide oudejaars – Nieuwsbrief en acht Nieuwsflitsen naar onze meer dan 200 relaties verstuurd. Daarnaast werd de website met enige regelmaat geactualiseerd opdat ook via dat medium de juiste informatie kon worden verstrekt. De respons was goed wat ook al blijkt uit de talrijke meest positieve reacties!

Bestuurslid Gerard Buijs verzorgt een Ter Navolging facebook pagina die ook tal van volgers telt! Tenslotte bleek ook dit jaar de op Ter Navolging aanwezige GEO Cache een schot in de roos die veel enthousiaste reacties van de kant van de 'cachers' ontlokte!

Tenslotte was er volop medewerking van de kant van de regionale media die vrijwel altijd de hen toegezonden persberichten plaatsten!

Bestuur

Op 31 december 2022 bestond het bestuur uit Christa Tydeman, voorzitter, Gerard Buijs, vicevoorzitter, Pierre van der Schaaf, secretaris, Ans Buijs, penningmeester, en de leden Olivier Braspenning, Raymond Buijs en Jan Hogendoorn. Jeannette van der Schaaf – Hofman legde haar bestuursfunctie begin 2023 neer vanwege drukke werkzaamheden. Wel zegde zij toe de

komende tijd de website te blijven beheren. In haar plaats kwam Raymond Buijs die al enkele jaren actief was als vrijwilliger met als specialisatie 'techniek'. Saskia de Roos, al enkele jaren actief als vrijwilliger, verklaarde zich bereid als inkomend kandidaat bestuurslid de komende bestuursvergaderingen bij te wonen.

Het bestuur kwam dit jaar drie maal plenair bijeen; veel lopende zaken kwamen vaak aan de orde tijdens de onderhoudsochtenden op basis van 'korte lijnen'. Op de agenda, naast voor de reguliere punten als de financiën en de communicatie, vooral aandacht voor de viering van het Jubileum, de realisatie van het Jubileumboek, de voorbereiding van de publieksactiviteiten en de voortgang van het reguliere onderhoud.

Jaarrekening 2023

Balans 31 12 2022

31 12 2023

Eigen vermogen

€ 14.762,1

€ 19.719,64

1. Toelichting op de balans:

- 1.1. Het eigen vermogen is gestegen door een eenmalige, geormerkte, donatie die moet worden beschouwd als een 'voorziening', in casu een 'verplichting' en die als bestemming primair tot doel heeft het verschijnen van het Jubileumboek, eind 2024, mogelijk te maken.
- 1.2. Binnen het 'eigen vermogen' resteert een relatief klein bedrag dat is geormerkt voor het herstel van grafmonumenten. In combinatie met baten vanuit het 'Ter Navolging Fonds', opgebracht vanuit de opslag op de reguliere begraafariefen, komt een budget beschikbaar dat in 2024 / 2025 kan worden ingezet voor het herstel van verzakte en gebroken bakstenen randen van graven.
- 1.3. Er is sprake van een vordering van in totaal € 4.000 jegens de gemeente Tiel betreffende de tegemoetkoming in de kosten van de Jubileumviering à € 1.000 en € 3.000 in relatie tot de stijging van de kosten van het groenonderhoud. Deze baten worden onverkort worden ingezet voor de inzet van professionals, dat ten faveure van de kwaliteit van het groen!
- 1.4. De hoogte van het eigen vermogen geeft qua solvabiliteit en liquiditeit geen aanleiding tot wijziging van het financiële beleid van de stichting. Onder een aanzienlijk deel van het ten opzichte van de voorgaande jaren hoge eigen vermogen liggen verplichtingen inzake het herstel van graven en waren en zijn derhalve geormerkt c.q. niet vrij besteedbaar.

Rekening van baten en lasten

	<u>2022</u>	<u>2023</u>
Baten	€ 21.500,71	€ 20.118,86
Lasten	€ 24.193,43	€ 15.161,33
	-----	-----
Resultaat	€ -/- 2.692,72	€ 4.957,53

2. Toelichting op de rekening van baten en lasten

- 2.1. De bijdrage van de gemeente Tiel betreffende het groenonderhoud en de afvalverwijdering door de AVRI (€ 11.709,86) dekte de daaraan verbonden kosten (€ 10.213,34).
  - 2.1.1. € 541,48 is ingezet voor de aanschaf van beschermende kleding voor onze vrijwilligers. Vooral bij het werken in het groen is in het verleden veel eigen kleding beschadigd bij het rooien van de talloze bramen!
  - 2.1.2. Het overschot van € 955,04 werd gereserveerd voor de voorfinanciering van de in 2024 hoger ingeschatte inzet van professionals, dat in afwachting van de opschaling van de gemeentelijke bijdrage. Zodra deze bijdrage is ontvangen zal het dan vrijvallende overschot worden ingezet voor het vervangen van dode planten, het verbeteren van de kwaliteit van de aanwezige beplanting én het vervangen van niet meer goed functionerend materieel zoals trimmers.
- 2.2. Er werd € 448,86 uitgegeven aan het materiaal voor het onderhoud van grafmonumenten. Dat werd bekostigd vanuit het 'Ter Navolging Fonds' t.b.v. het onderhoud grafmonumenten.
- 2.3. De kosten die waren verbonden aan vanuit het Oranjefonds geïnitieerde activiteiten, NL DOET op twee begraafplaatsen en Burendag op ter Navolging, € 1.059,31, werden vrijwel gedekt door de € 1.050 aan baten vanuit het Oranjefonds. Het geld werd o.a. besteed aan het verbeteren van het groen, het opknappen grafmonumenten en het verbeteren van de gastvrijheid en de informatievoorziening.
  - 2.3.1. In het kader van NL DOET werd van de kant van 'Aanpak Bouw & Riool' een geweldige bijdrage ontvangen in de vorm van de aanleg van een nieuw plateau voor AVRI-afvalcontainers schuin achter en het realiseren van een raam in de achtergevel van het baarhuisje.
- 2.4. In het kader van het 25-jarig bestaan van de stichting vond een aantal eenmalige uitgaven plaats à € 1.363,58 (waaronder het 'Liber Amicorum' à € 516,66 en de kosten van de viering zelf à € 846,92. Daartegenover stonden daaraan gerelateerde eenmalige bijdragen à € 422. Dekking van het tekort € 941,58 werd toegezegd door de gemeente Tiel.
- 2.5. De algemene kosten van de stichting bedroegen € 1.081,28, gedekt vanuit de niet geormerkte baten / donaties à € 1.135.
- 2.6. Aan donaties werd in totaal € 6.135,00 ontvangen maar € 5.000 daarvan zijn primair geormerkt voor de realisatie van het Jubileumboek.
- 2.7. De donaties dekken goeddeels de reguliere kosten die zijn verbonden aan de aan de stichtingsstructuur verbonden kosten betreffende website, bankkosten, vrijwilligersuitje e.d..
- 2.8. Op de Joodse begraafplaats werden de drie laatste aan herstel toe zijnde matsevot (grafmonumenten) onder handen genomen. De kosten van twee van de drie werden door nabestaanden betaald, de kosten van de reparatie van de derde (€ 695,75) kwamen voor de rekening van de gemeente Tiel na een declaratie onzerzijds. Dat op basis van het vigerende contract tussen de gemeente en begraafplaatseigenaar het NIK.